
APORTACIONS PER A LA PROTECCIÓ I L'ESTUDI DEL TEATRE DE TERESETES DE LLUCMAJOR

ANTONI MASEGOSA MONSERRAT

1. TERMINOLOGIA

Empraré indistintament el mots sinònims *tereseta*, denominació molt emprada a Mallorca, i el masculí *titella*, denominació estàndard. També existeixen els mots *putxinel·li*, *ninot*, *guinyol*, *tirisiti* a Alcoi, *pruxinel·lo* i *esquiterell* a Menorca i *moneiot* a Campos. A vegades he sentit a dir *titines* i *titeres* (malgrat que *titina* és un ocell, i *titeres* són més aviat exercicis gimnàstics, cucaveles), i *bubotes*¹ i *burots*. Curiosament, *titella* en italià és *burattino*. Ramon Llull al seu *Llibre de Contemplació en Déu* (1272) els anomena *bavastells*. Empraré el mot *marioneta* per referir-me als titelles de fil.

2. OBJECTIUS

No és l'objectiu d'aquesta comunicació –al segle XXI!– definir què és un titella ni repassar la història general del teatre de titelles, ombres i marionetes. És tan antiga com la mateixa història del teatre. I és un teatre popular en el sentit que va tradicionalment lligat a les rondalles, els romanços o les facècies, a la poesia, a la dansa i a la música del poble. Tampoc tractarem aquí, sinó que ens remetrem a la bibliografia, la relació ancestral del teatre de titelles tant amb els ritus sagrats o amb les litúrgies, com després amb l'òpera i el ballet, amb els literats i els pintors universals, amb el cinema o amb les aplicacions pedagògiques dels titelles: a l'ensenyament, a l'educació especial, a l'artesania i el *hobby*.

Un objectiu important d'aquesta comunicació és expressar la urgència i la necessitat de conservació i catalogació de les col·leccions i els llegats dels titellaires de les Illes Balears, i la creació d'un centre de interpretació, estudis, museu –com li vulguem dir– dedicat a l'art dels titelles. Lluçmajor és el lloc adient, ja que disposa del llegat històric d'Els Tres Tranquils. A les Illes Balears ja és ben hora –les teresetes són més que majors d'edat–, hi ha moltíssim material que s'ha de donar a conèixer i es fa molt necessari el treball d'arxiu, documentació i recerca, previ a la difusió d'aquest llegat cultural.

Cal un espai cultural amb suport institucional, que no sigui un lloc fred i asèptic a l'ús, sinó més aviat un museu didàctic i ple d'activitats per al públic en general, activitats adreçades a famílies, activitats de difusió per a les escoles... Les possibilitats són moltes. Diu Núria Serrat:²

«Amb la incorporació de la didàctica als museus evitem tant la infantilització com la vulgarització o l'erudició.»

Entitats, persones investigadores i estudioses del teatre de titelles, museus, centres d'estudi, col·leccions, llibres i revistes especialitzades, presència a Internet, festivals, convencions, simposis, congressos... N'hi ha hagut, n'hi ha i n'hi haurà arreu del món i seria massa extens fer-ne aquí una relació. El centre museístic teatral més proper a nosaltres és l'Institut del Teatre de la Diputació de Barcelona, que acull el Museu d'Arts Escèniques, dirigit per Anna Valls. El MAE conserva els llegats titellescos dels Anglès, Vergés, Didó, Tozer o Ingeborg d'Eivissa, entre d'altres, a més de material històric divers, biblioteca i arxiu d'imatge i films.

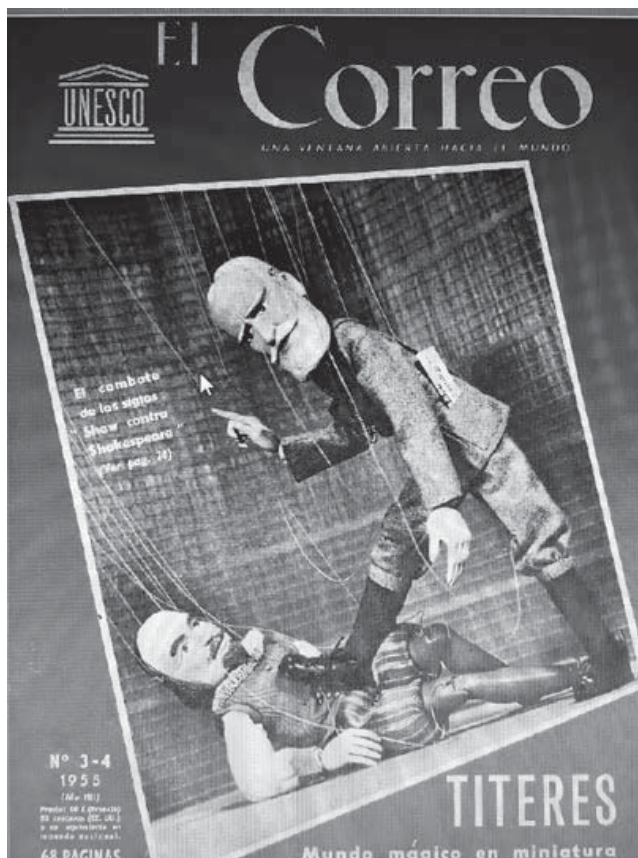
3. LEGISLACIÓ

Facem un repàs a la Llei de cultura popular i tradicional de les Illes Balears.³ Es va redactar i aprovar essent president Francesc Antich, i conseller de Cultura Damià Pons, el conseller que propicià tres anys abans el suport de les institucions públiques al I Festival de Teatre de Teresetes de Mallorca. Amb aquesta llei, les administracions públiques reconeixen el DEURE de fomentar i assegurar la pervivència de les diferents manifestacions de cultura popular i tradicional, en el nostre cas les REPRESENTACIONS, les TÈCNIQUES i els OFICIS. La llei té com a objectius la valoració social i cultural, la recuperació, la protecció i l'inventari, la difusió, els vincles amb l'ensenyament, el suport a iniciatives, etc. És una llei positivament protectora amb el llegat material i immaterial dels titellaires.

També és obligat fer referència a la Convenció de 2003 de la UNESCO. És evident que el teatre de teresetes de Lluçmajor, tant com a manifestació de les arts de l'espectacle com de les tècniques artesanals tradicionals característiques del teatre de teresetes, necessita amb urgència una catalogació, principi d'una protecció amb totes les garanties. La mateixa UNESCO des de sempre hi ha estat especialment sensible.

La UNIMA (Unió Internacional de la Marioneta), creada el 1928, forma part de l'IIT (Institut Internacional del Teatre) i de la UNESCO. Aplega les diferents organitzacions d'amics del teatre de titelles d'arreu del món. A les Balears ha funcionat de manera intermitent, i actualment està inactiva. No és així a Catalunya o al País Valencià, on manté una important activitat.

Portada d'un número de la revista El Correo de la unesco de 1955, dedicada als titelles.

4. RECERCA HISTÒRICA I TRADICIÓ DEL TEATRE DE TERESETES

Deia el titellaire nord-americà Peter Schumann⁴ que el teatre de titelles és més fàcil de trobar entre els fixxers policials que a les cròniques teatrals. També a les hemeroteques és més senzill trobar material titellesc a les planes d'informació local, de curiositats, de cròniques d'alguna festivitat... que a les pàgines de cultura o crítica teatral. La cultura oficial té certa tendència a ignorar, si no a menysprear, el gènere teatral que ens ocupa. És un gènere popular, de carrer, moltes vegades *bergant*, satíric i subversiu, rebel, antiautoritari. Per contra, el teatre també és efímer per naturalesa, i no sempre ha deixat rastre oral, escrit o gràfic. (Avui en dia la popularització entre la població dels *androids*, les càmeres digitals, Internet, els canals de vídeo, les xarxes socials, etc. ha aconseguit deixar constància de gairebé tot el que passa). Afortunadament podem dir que, avui dia, tenim una vertadera base històrica general per poder començar a realitzar estudis més específics.

Hi ha notícies a la premsa del segle XIX que demostren fins a quin punt era popular el teatre de titelles. Per exemple, el diari *Las Baleares* del 27 de juliol de 1892⁵ ens dona notícia d'un jove a la plaça de la Mercè de Ciutat que es trobava «embobado contemplando las teresetas», a qui robaren el rellotge.

El *Heraldo de Baleares*⁶ ens documenta a Ciutat una brega al carrer entre partidaris de les xeremies i partidaris dels putxinel·lis, i sembla que arribaren a les mans, segons una crònica de 1895.

Si sumam la transmissió oral als coneixements, les descobertes i les deduccions dels mateixos titellaires, al treball de camp, a les hemeroteques, i a les publicacions de investigació teatral, podem afirmar i reafirmar l'existència documentada d'un gènere de teatre de titelles autòcton a les nostres illes. Un gènere influenciat, sens dubte, i ho anirem veient, pel *guarattelle* napolità (tenim betlems napolitans, teníem teresetes napolitanes, sens dubte), per les diverses tradicions ibèriques i mediterrànies, pel *guignol* de Lió i de Marsella, per l'anomenat *titella català* i per qualsevol aportació de la paraula transmesa, d'una vivència llunyana, de les càrregues visibles i invisibles que transporten els vaixells. Un treball artístic emparentat amb l'enginy per buscar-se la vida.

Cal destacar com a imprescindibles per a la nostra investigació dues aportacions, dos articles de vital importància. Entre un i altre hi ha trenta-vuit anys de diferència:

JANER MANILA, G. [1979]. «El teatre infantil a Mallorca (Apunts per a la Història)». *Lluc*, 687 (setembre - octubre 1979), p. 3-8.

NADAL, A. [2017]. «El teatre de titelles a les Balears en els segles XIX i XX». *Teatre. Circ. Titelles. Quinze estudis d'Història de les Arts Escèniques*. Palma: Documenta Balear – Menjavents, 1997, p. 61-79.

De l'article de Gabriel Janer transcriu literalment:

«El teatre de teresetes ha tingut a Mallorca una activitat important. Als pobles, els vells se'n recorden encara dels grups de titellaires que hi acudien en les primeres dècades d'aquest segle per a mostrar-hi el seu art per les festes d'estiu o en temps de fires. Solien venir de Catalunya i les representacions tenien lloc per dins les tavernes.»

Janer Manila va dur a terme treball de camp referent a teresetes, tal com feia també recollint gloses, cançons i romanços, narrativa oral i teatre, a vegades conjuntament amb Bel Cerdà i Soler, del Centre de Cultura Popular de Palma i del grup Sis Som, que recollia cançons i informació sobre música popular. Aquell treball de camp de Janer ens descobrí dos titellaires de primeries de segle xx: l'alaroner Gaspar Gelabert, i Joan Vaquer, de So n'Espanyolet, així com un altre que a Lluçmajor ja era més que conegut: mestre Antoni Faidella i Colea.

L'article d'Antoni Nadal ens aporta testimonis escrits de l'Arxiduc Lluís Salvador, o de Miquel dels Sants Oliver. Ha trobat a la premsa notícies del titellaire *Martínez Romero*, de Lluçmajor, de finals del segle XIX, i a principis del XX una notícia d'en *Murtó*, de Santa Catalina; d'en Biel *Murero*; del barber artanenc Antoni *Colauet*, o del professor Homs. Fa referència a una important activitat a Menorca que es remunta al segle XVIII. Nadal ens dona notícia també dels menorquins *mestre*

Felipet i de *l'amo en Bep Rata*, descoberts gràcies a l'obra costumista *Ciudadella*, de Joan Benejam. A Eivissa eren habituals les funcions de titelles a finals del XIX. A les notes de premsa sobre els espectacles hi ha opinions per a tots els gustos. Algunes es queixen que els titelles empen flastomies i un vocabulari immoral, i d'altres alaben el bon ofici dels titellaires. Depèn moltes vegades del color polític del diari i de la classe social que defensa. I segueix informant dècada rere dècada fins a arribar al final del segle XX, amb la creació del I Festival de Teresetes de Mallorca.

5. LLUCMAJOR I POBLES VEÏNS. EL TEATRE PRINCIPAL DE PALMA

Aquí tenim el comunicat de *La Opinión*⁷ i la posterior crònica de dia 17 d'agost de 1881 de les festes patronals de Santa Càndida a Lluçmajor, on es reconeix el bon ofici del titellaire Juan Martínez Romero:

«La solemne fiesta cívica religiosa que los moradores de este pueblo tributan todos los años a su excelsa y gloriosa tutelar Sta. Cándida, tendrá lugar este año como siempre el próximo domingo 14 de agosto y consistirá Dios mediante en la siguiente:

»El sábado a la tarde, recorrerá la población es cusiés y los Gigantes, que tanto excitan siempre la hilaridad del vecindario.

»A las cuatro próximamente la acreditada música dirigida por el no menos inteligente que entusiasta Director D. Gabriel Verdera paseará por las plazas y calles del pueblo a un obeso toro que se correrá después a las cinco en la plazuela del Convento.

»A la caída del sol se cantarán en la parroquial iglesia solemnísimas completas. Por la noche se iluminará la espaciosa plaza con un sin número de elegantes y muy variados faroles que producirán sin duda un efecto sorprendente, obra del reconocido maestro D. Juan Martínez Romero, quien durante la velada trabajará los polichinelas, con el mismo gusto y acierto con que suele hacerlo siempre (...).

»(...) Y qué diremos de los polichinelas que tanto contribuyeron al realce de la fiesta y que tan repetidas veces arrancaron de la inmensa multitud allí apiñada nutridos y espontáneos aplausos, únicamente diremos que nuestro querido y simpático amigo Martínez dio una nueva y elocuente prueba de su entusiasmo y gusto en los polichinelas.»

Sens dubte, els putxinel·lis noucentistes de Martínez Romero eren titelles de guant. Xavier Fàbregas⁸ ens aporta que el primer titellaire de guant documentat, el 1842, a Barcelona, era de cognom Jiménez, i que demanà que li arrendassin uns horts pertanyents a l'aleshores Liceu de Barcelona, situat al carrer de Montsion, per fer-hi representacions de putxinel·lis. Ignoram si arribaren a un acord o no.

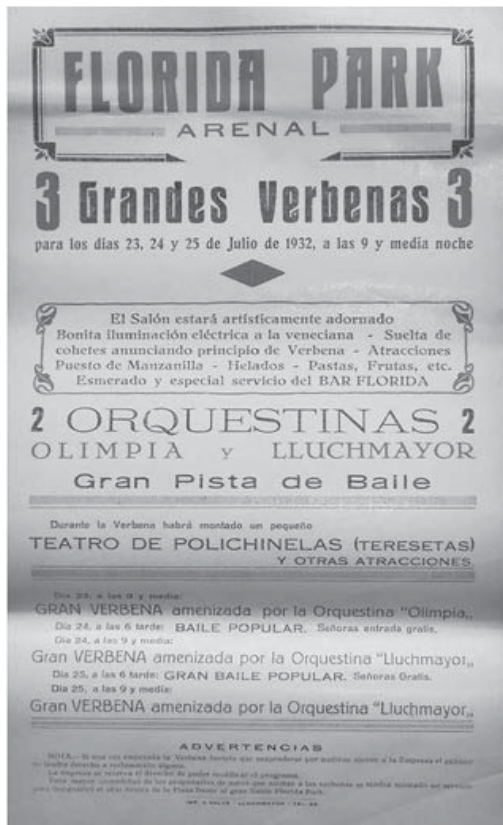
El *Diccionari de teatre*⁹ cita el bar de Can Saldadet, a Montuïri, on es representaven sessions de titelles a principis del segle xx.

Joan Miralles¹⁰ recull el testimoni d'un metge de Montuïri, Joan Oliver Sastre *de Meià* (1898-1973):

«(...) Jo em record de quan només hi havia teresetes (...). I ses teresetes domés consistia en quatre males paraules: "Vatues, i me cagon, i Tira per envant! I sa gitana i sa pastora... i quatre tocs i tip-a-tap! I au, ja està (...).»

Torn a repetir que tot depèn del punt de vista polític, social, religiós, ètic i estètic de cadascú.

El nostre paísà, professor, amic i entusiasta dels titelles, col·laborador del *Diccionari del Teatre* –i també comunicador en aquestes jornades–, Montserrat Alcaraz Vich, en aquesta obra ens informa que a la Congregació Mariana de Campos, a partir de 1928, es feien representacions recreatives de teresetes, anomenades també *moneiots*.¹¹

Teresetes al Florida Park, 1932.

El Florida Park fou la primera sala de festes que hi va haver a s'Arenal de Llucmajor. A l'Arxiu del Teatre Cinema Recreatiu pertany un fulletó de 1932 que anuncia revetles i a més a més

«Durante la verbena habrá montado un pequeño teatro de polichinelas (teresetas) y otras atracciones.»

L'octubre de 1935 la prestigiosa companyia internacional Teatro de I Piccoli, de Vittorio Podrecca, havia visitat el Teatre Principal de Palma. L'èxit fou clamorós. Això sortia a les pàgines de la revista *Foch y fum*.¹²

«Hem vist ses teresetes italianes. Mai havíem somiat que sa pogués obtenir tanta precisió per manetjar es muñecos teatralment, ja que amb política axò és cosa fàcil, pero a s'escena és lo mes gran gran que hem vist en aquest género. Ses titelles, habilment manetjades, donaven sa sensació que tenien vida propi, i ja no és posible superá es perfeccionament. Felicitám s'empresa, que ha vist coronat per s'èxit sesfors que representa fermos veure lo més original en polichinelas que pastura pel món.»

Després hauria de venir la tràgica guerra incivil del 1936, que acabaria amb vides i amb projectes artístics, que també formen part de les vides. Vindrà mort i repressió, i cultura oficial a balquena. I la companyia internacional Teatro de I Piccoli, que tant d'èxit obtingué, no tornaria al Principal fins al 1962.

Gabriel Janer Manila, nascut a l'Algaida de 1940, ens descriu amb Sebastià Alzamora a *L'escriptura del foc*, en les seves memòries *Ha nevat sobre Yesterday* i en articles diversos de premsa i entrevistes els records d'infantesa al seu poble: el joc amb un teatrí de cartró, les actuacions dels titellaires, el betlem de figures en moviment i teresetes, animades secretament per les monges del convent, les actuacions de 1962 del Teatro de I Piccoli... I ens parla d'un personatge llucmajorer, ben conegut: el qui fou rector d'Algaida Mn. Sebastià Guasp (1894-1950). Janer en diu en un article de premsa:¹³

«Construïa els ninots i escrivia els textos de les representacions. Tinc present un petit espectacle que devia titular-se De com una nit la Mort vingué a visitar na Roseta, inspirat en alguna rondalla, amb personatges que potser havia extret de N'Espardenyeta o de N'Espirafocs.»

Al mateix article ens parla d'aquells titellaires que pogué veure actuar en un cafè d'Algaida, quan era infant, i d'un espectacle que es muntà a la plaça per la fira: els titelles de mestre Antoni Faidella.

Els Tres Tranquils, Nadal.

6. ELS TRES TRANQUILS

El titellaire Antoni Faidella i Colea (Sant Martí de Provençals, 1891 – Lluçmajor, 1970) fou un destacat titellaire de la tradició catalana, que s'inicià amb els mestres Palou, Llenas i Juli Pi, el titellaire d'Els Quatre Gats de Barcelona. Formà la seva pròpia companyia, Putxinellis Els Tres Tranquils, i desenvolupà el seu ofici ambulat arreu de Catalunya i les Balears, per fires, parcs d'atraccions, festes populars i allà on era reclamat. Treballava acompanyat de la seva família. Arribà a Mallorca l'any 1939, i s'instal·là definitivament a Lluçmajor a la dècada dels cinquanta. A Lluçmajor continuà esporàdicament les representacions de teatre de titelles, primer ell i després les dues filles, Rosa i Joaquina, que deixaren finalment el seu llegat a la tercera i quarta generacions de la família. El fons Els Tres Tranquils és un patrimoni de gran importància per a la història, l'estudi i la documentació del teatre popular del segle XX i els inicis del XXI.

Joaquina Faidella és autora de dues publicacions, ambdues prologades per Gabriel Janer Manila:

FAIDELLA, J. [1987]. *Antoni Faidella Colea, creador dels Titelles Els Tres Tranquils*. Lluçmajor: Ajuntament de Lluçmajor, 1987.

FAIDELLA, J. [2006]. *Cent anys del Pericu*. Palma: Moll, 2006.

7. EL TEATRE CINEMA RECREATIU

El Teatre Cinema Recreatiu, que molts voldríem tornar a veure actiu com a referent de teatre i cinema, dels darrers de la part forana, com un projecte de país¹⁴, ha estat gestionat per quatre generacions de la mateixa família.

La família Thomàs conserva un important arxiu: programes, cartells, fulletons, fotografies... A Cas Coix hi ha hagut teatre, varietats i cinema, circ, sarsueles, òperes, dansa, combats de glossadors, concerts musicals i molt més: jocs florals, homenatges, festivals infantils i, és clar, teresetes (il·lusionisme, ventriloquia, autòmats i arts afins). Conserva en perfecte estat la llanterna màgica, projector d'imatges de 1912. La llanterna projectava imatges i vistes naturals, escenes còmiques i pintoresques. Joan Amades (1890-1959) afirma:

«La descoberta de la màquina de projeccions féu perdre terreny a les ombres xineses. La mainada del meu temps ens embadaliem davant les projeccions acolorides i de gran realisme projectades per la llanterna màgica. Més tard, el cinema vingué a postergar aquella, i amb ella, l'espectacle d'ombres.» 15

8. ELS TEMPS ESTAN CANVIANT

Nou moviment titellaire.

A la Barcelona de finals dels anys seixanta i la dècada dels setanta assistirem a una revifada del teatre de titelles. Putxinel·lis Claca, el grup de Joan Baixas i Teresa Calafell, revoluciona el panorama. Venen del món dels poetes i dels pintors. Brossa i Tàpies col·laboren amb ells. Formen el Moviment de Titellaires Independents, i al mateix temps coneixen l'ofici dels Anglès i de Didó, i recuperen d'un oblit de llargues dècades les marionetes del mestre Tozer. Recuperen també el guinyol d'Ezequiel Viguès i Teresina Riera.

El desembre de 1970 la revista *Lluc* publica, amb dibuixos de Maria de la Pau Janer —que era una nina petitona— la rondalla escenificada per Jaume Vidal Alcover *N'Espardenyeta*, que ja havia estrenat la companyia Putxinel·lis Claca l'any anterior a Catalunya. En una entrevista realitzada a Gabriel Janer Manila^{16*}, em confessà que ell va animar Vidal Alcover a fer aquesta adaptació de la rondalla. Un estudi a part mereixen les obres, els guions i les adaptacions per a teatre de titelles.¹⁷

Els Claca realitzen una exposició dels titelles de Didó el 1970 al Palau Güell. Viatgen i coneixen de primera mà el treball dels titellaires francesos Temporal, Joly, Genty... Redescobreixen l'antic art dels titelles, amb els aires renovadors d'una societat que reclama sortir de la dictadura. Resultat d'aquesta revifada, el 1973 es realitzarà el I Festival de Titelles de Barcelona. Pep Gómez importarà des d'aquesta ciutat a Mallorca aquella revifada i la donarà a conèixer. A Catalunya s'encén com la pólvora un moviment artístic enèrgic, i es creen companyies i més companyies de teatre de titelles.

Festivalet 1973.

Vull destacar un exemplar de la revista *Destino* del 2 juny de 1973, especial «Festival de Titelles», amb articles de Joan Castells, Xavier Fàbregas, Sebastià Gasch i Joaquim Vilà. Està oberta per la pàgina 37. L'article es titula «Algunas consideraciones al movimiento *titellaire* en Catalunya», i està signat per Castells. La fotografia és del nostre fotògraf llucmajorer universal Toni Catany.

Foto Toni Catany.

Catany i la seva càmera visitaren un dia de primavera de 1973 la botiga del carrer Montcada, que es deia Populart, on es realitzà l'exposició «Titelles en mans dels pintors». S'hi exposaren titelles creats per Joan Miró, Tàpies, Ràfols, Casamada, Guinovart, Artigau, Llimós, Pujal, Girena, Esther Bosch i Viladecans. Aquests titelles els utilitzaria posteriorment Putxinel·lis Claca per crear un espectacle titulat *Bufades al foc*.¹⁸

Tornem a la revista *Lluc*. El juny de 1974 apareix un article signat per Josep Gómez: «Un art popular: el teatre de teresetes», en què ens informa dels I i II Festival de Titelles de Barcelona. Al mateix número, Pere Fullana ens informa des d'Algaida d'un curset de teresetes, organitzat per l'OCB.

Gómez i el seu Grup de Teresetes actuaren a Randa, Algaida, Montuïri, Porreres, Felanitx i Santanyí, i en un grapat més de pobles, a més de diverses barriades de Ciutat. Gómez debutà al nostre poble unes quantes dècades després: el 1998, amb l'espectacle *Contes de Paper*, al Teatre Recreatiu.

L'imprescindible núm. 687 de *Lluc* ens aporta informació sobre els grups de teresetes dels setanta, vinculats a l'OCB: Grup de Teresetes, Teresetes S'Estornell, Grup Nussa de Sóller i Drac-Mans, grup que en un altre article de la revista, que signa Pere Llabrés, veim que s'ha reconvertit en el grup Binixiflat.

Parlem un poc de televisió.¹⁹ El 1964 fou l'any en què s'emeté per primera vegada un programa de TVE íntegrament en català, per a Catalunya i Balears. Fou *Teatre*

Català: obres clàssiques de Sagarra, Guimerà, Folch i Torres, Rusiñol, Elías i Valentí, etc., amb una durada d'una hora –un programa– al mes (!). *El món dels titelles* és el títol del primer *Mirador*, sèrie de quaranta programes culturals que començà el gener de 1975 (ja s'emetien en català nou hores (!) de programa al mes). 1976 fou l'any de *Terra d'Escudella*, programa per a infants que es va emetre tots els dissabtes dematí, tres anys seguits. El maig de 1977 s'emeteren dos programes realitzats pel grup S'Estornell, amb guions de Bartomeu Mestre Sureda –en trobareu tota la història, fotos i vídeos al bloc de Bartomeu Mestre:²⁰ *El compte de Trobiguera*, amb Maria del Mar Bonet, i *En Pere Poca Por*, amb caparrots i màscares de Pere Pujol d'Artà, dedicats a les rondalles, que també apareixen en un programa sobre Sant Antoni a Artà. Pere Pujol és l'artista escultor i creador del germà d'en Pere Taleca. Parl del gegant llucmajorer en Tià Taleca, tot un gegant de l'hostaleria.

Dia 7 de març de 1978 Claca preestrenarà al Teatre Principal de Palma, i estrenarà tres mesos després al Liceu de Barcelona, l'espectacle *Mori el Merma*, un Ubu Roi treballat amb el pintor Joan Miró. Així ho diu Joan Baixas, en una entrevista realitzada el 2010:²¹

«Quan vam començar la renovació dels 70, la tradició popular de Festa Major i tot això s'havia degradat molt per molts motius. Segurament per cansament, avorriment, per falta de mitjans econòmics... No perquè no fossin bons artistes, sinó perquè allò s'havia acabat i era una altra època. El 78 és l'any que surt la Constitució. I entremig de la mort del dictador i la Constitució hi ha un pacte entre els partits, i amb el rei, i militars i tothom, de no parlar del Franco. El Franco no havia existit. Aleshores, de la mà del Miró, un grup d'anarquistes titellaires surt al Liceu a remenar la merda del franquisme. Era molt incòmode i per tant hi havia gent que li feia una mica de por. El més llest va ser el Tarradellas, que a l'estrena es va adormir, i així no va tenir que donar la seva opinió.»

Com cantava Dylan, «Els temps estan canviant», almenys el temps dels artistes.

9. I TOT ALLÒ VA PASSAR

Tornem a Lluçmajor. Una de les companyies que vingueren a actuar, en aquest cas a finals dels setanta, fou Binixiflat, abans Drac-Mans. El seu fundador és el solleric resident a Catalunya Biel Porcel López. Actuaren amb tallers i espectacles, dins de la Campanya «La Caixa a les Escoles», a la Biblioteca de La Caixa, al carrer del Bisbe Taixequet, els anys 1979, 1980 i 1981. I també recorda Biel Porcel una actuació que feren per la causa (vol dir de franc) en un míting del PSOE de Lluçmajor, dia 18 de març de 1979.

Binixiflat.

L'any 1980 Rosa i Joaquina Faidella realitzen diverses actuacions a la barriada de Gènova, i se'n fan filmacions en Súper 8 –a càrrec de Magí Clar i de Fermín. Un dels espectadors a Gènova fou, és clar, Gabriel Janer Manila. Janer n'escrigué un article entusiasta a *Diario de Mallorca*. Com relata Joaquina Faidella en el seu segon llibre, (p. 55), el poeta i periodista Miquel Cardell va a veure Joaquina, li mostra l'article i li parla de les campanyes de La Caixa. A partir d'aquí comença la nova etapa d'Els Tres Tranquils, amb força actuacions, moltes d'elles a Lluçmajor, al Teatre dels Seràfics, a les festes populars, a la Biblioteca de La Caixa, al Recreatiu... Actuen a ajuntaments i barriades de Ciutat. Jo mateix els vaig contractar a les festes de la barriada del Camp Rodó el 1986, com a membre de l'Associació de Veïnats.

A Lluçmajor cal destacar l'impuls que pren la delegació local de l'OCB, que el setembre de 1981 publica el núm. 1 de *Lluçmajor de Pinte en Ample*. La revista mensual ens informa de tots els actes culturals des d'aquella data fins avui dia.

Cal destacar la gestió del Teatre Recreatiu duita a terme per Gabriel Thomàs Rosselló, que crea una programació teatral on sempre hi ha hagut teresetes: Els Tres Tranquils, Teresetes Migjorn, i el grup de Jaume Manresa Es Ferreret. L'Ajuntament ha patrocinat algunes activitats com tallers i actuacions d'Els Tres Tranquils, que també empren el teatre dels Seràfics, i de Teresetes Migjorn a la plaça d'Espanya de Lluçmajor (Lluçmajorve 2000).

El 2003 es tanca el Recreatiu. Biel Thomàs obrirà la videoteca Popster.

Amb Xisca Puigserver organitzen a partir de 2015 el Festivalet del Dia Mundial del Teatre, i a l'estiu, per Santa Cànida, i hi haurà actuacions i tallers de teresetes. L'Ajuntament contracta Teresetes Migjorn al Claustre de Sant Bonaventura, a Badies i a l'Escoleta Municipal Fada Morgana.

Entrat el 2018, l'Ajuntament segueix programant actuacions, i té previst per primera vegada participar en el Festival de Teresetes.

Teresetes Recreatiu, 1997

Festivalet 2015

Festivalet de Teresetes.

10. EL FESTIVAL INTERNACIONAL DE TEATRE DE TERESETES DE MALLORCA (1999-2018)

Ja feia temps que en parlàvem, de muntar un festival, però no trobàvem el moment oportú. Gabriel Janer Manila era director de l'ICE i organitzava activitats i editava el butlletí *Seminari de Literatura Infantil i Juvenil*. Ja havia organitzat l'exposició «Les teresetes de Harry V. Tozer» a la Fundació Barceló, del 30 de gener al 19 de febrer de 1995, i l'exposició «Això era i no era... Màgia i misteri de les Rondalles» a la Llotja de Palma, de novembre de 1996 a gener de 1997, coincidint amb el centenari (1896-1996) de l'Aplec*. Quan arriba al govern el Pacte de Progrés (1999-2003), amb el conseller de Cultura Damià Pons, es propicia la creació del I Festival de Teresetes. Ens coordinam amb Gabriel Janer, amb el resultat que el Butlletí de l'ICE es concentra en les activitats del nou festival, i l'ICE mateix cedeix els seus locals i en patrocina la part didàctica.

El I Festival, que dirigirà Aina M. Gimeno Domènech, des de l'associació Serveis Culturals Assistència Palmesana, acull companyies internacionals i de l'Estat espanyol, així com les companyies balears que aquell any hi vulguin participar amb un nou espectacle. Les companyies internacionals roden en gira pels pobles que així ho sol·liciten, i així com hi ha hagut al llarg d'aquests deu anys de festival pobles que hi han participat any rere any, com per exemple Alcúdia, hem de dir que Llucmajor no ho ha fet mai, el que es diu mai. Fins avui no n'hi ha hagut, de festival. Miquel Cardell se'n lamentava, en un dels seus *Quaderns de Fum Major*, d'aquest fet.²² Esperem que aquest proper mes de maig de 2018 sigui el primer de la nostra història amb festival de teresetes. Han hagut de passar vint anys, que es diu aviat!

Per cert, el Festival disposa d'un important arxiu, des de 1999: cartells, programes i gravacions audiovisuals.

En fi, són nombrosos les companyies i els solistes baleàrics que coneixem a partir dels anys setanta, i és ben segur que totes i cada una de les persones protagonistes, o aquelles que n'han agafat el relleu, o les que en conserven els records, tenen molt a aportar en la creació d'un centre de interpretació, estudi, documentació, recerca...: Grup de Teresetes, Mag Omez (el pioner Pep Gómez), Ingeborg (a Eivissa), Dracmans, Coanegra, S'Estornell, Nussa, Raymond Bisbal, Binixiflat, Niu de Bellumes, Lil·liput, Foc i Fum (Mallorca i Eivissa), Poma de Pi, Bulla, Gomes i Gomis, Retalls, Taller de Teresetes, Tornassol, Teresetes Migjorn, Teatre Lúbric, Monicreques do Pobo, Camaleó Teatre, Teresetes des Pla, Asha Schlakehamp, Ferreret, Mô Teatre (Menorca), Lo Peix Daurat, Idò Teatre, Disset Teatre, Teresetes Paradís, Besllum, Ji-ji-ji Ja-ja-ja, Colorín Coloradas, Encarna de las Heras... i també companyies de teatre, teatre-dansa, teatre de carrer, teatre gestual, il·lusionisme, clown, etc., que han fet obres –o números dins de les seves obres– de teresetes i ombres, com el Grup d'Animació de sa Calatrava, Cucorba, Imakines, Micomicona, Foc i Fum,

Hermanos Llonvoy, Fundicions Dada-Gugu, La Iguana, Auments, Produccions de Ferro, Toni Gomila, Rafel Brunet, Elàstic Nou...

11. L'AUTOR

Som artista titellaire. Vaig néixer a Lluçmajor i hi visc actualment. Em vaig formar seguint les passes d'un postmoviment titellaire, a la Mallorca de la segona meitat de la dècada dels vuitanta. Del 1989 al 1992 vaig cursar la diplomatura d'Art Dramàtic al Departament de Teatre de Titelles de l'Institut del Teatre de la Diputació de Barcelona, que dirigia Josep M. Carbonell. A les classes de Josep Anton Codina, Joan Baixas i J.M. Carbonell estudiàrem la història del teatre de titelles. En aquelles classes es parlà dels titelles de Lluçmajor –que ja coneixia–, del mestre Antoni Faidella i del patrimoni que guardaven Rosa i Joaquina Faidella, que forma part de la història i de la tradició teatral. I visitàrem en diverses ocasions el Museu del Teatre, en aquell temps ubicat al Palau Güell del carrer Nou de la Rambla. Josep Anton Codina ens mostrà la gran col·lecció de teatrins de cartró, maquetes escenogràfiques de moltes obres del teatre català, i en altres ocasions moltes peces del llegat de titella català de la Dinastia Anglès, així com del fons d'Ezequiel Viguès i Teresina Riera, el Guinyol Didó. Tot perfectament conservat i catalogat. El Sr. Tozer donava encara classes de marionetes en un aula de la planta baixa de l'Institut del Teatre, al carrer de Sant Pere Més Baix. A Barcelona vaig conèixer Pep Gómez, que m'obrí les portes del taller del grup Teatre de Sac.

Han anat passant els anys, he format part de moltes companyies –principalment Teresetes Migjorn– i he viatjat amb els meus espectacles per les quatre Illes, la Península Ibèrica i Itàlia. He anat arreplegant llibres, papers, cartells, peces diverses, i ara em trobo propietari d'un arxiu i una biblioteca especialitzada que m'encantaria fer pública. Les imatges que veureu en la presentació és material del meu arxiu. Vaig ser un dels fundadors del Festival de Teresetes de Mallorca, que enguany farà vint anys.

Xesca Barceló. IF Barcelona.

Al festival IF Barcelona, dirigit per Toni Rumbau, l'artista llucmajorera Xesca Salvà hi va exhibir una instal·lació, i dos nins llucmajorers presentaren una petició especial al ple municipal.

Dibuix de Dani i Rubén.

Podrieu posar escenaris per Titelles al municipi de Lluçmajor.

NOTES

- 1 JANER MANILA, G. [1989]. *Arlequí. El titella que tenia els cabells blaus*. Barcelona: La Galera Editorial, 1990. (Els Grumets de la Galera). Janer emprà *bubota* com a sinònim de *titella*. El titellaire protagonista, Vicent, és «l'home de les bubotes».
- 2 *Guix* núm. 300. [2003]. *La didàctica als museus*. Barcelona: Graó, 2003.
- 3 PARLAMENT DE LES ILLES BALEARS. [2002]. *Llei de cultura popular i tradicional de les Illes Balears*. Palma: Govern de les Illes Balears. Conselleria de Cultura.
- 4 SCHUMANN, P. [1990]. «La radicalidad del teatro de marionetas». *Malic* núm. 3. Barcelona: Teatre Malic – Institut del Teatre, 1994-1995, p. 58-59.
- 5 *Las Baleares: Diario Republicano*. Año II , núm. 363, 27-07-1892.
- 6 *Heraldo de Baleares: Diario Independiente: Año II* núm. 286, 14-07-1895.
- 7 Un anunci similar de les festes de Santa Càndida de 1881 apareix també en la publicació periòdica *El Àncora*, amb posterior crònica de dia 17 d'agost.
- 8 FÀBREGAS, X. [1977]. «Preàmbul del IV Festival de Titelles», *Avui*, 15-5-77, p. 31.
- 9 AA. VV. [2003]. *Diccionari del Teatre a les Illes Balears*. Palma/Barcelona: Lleonard Muntaner – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003, vol. I, p. 460.
- 10 MIRALLES, J. [1995]. *Un poble, un temps*. (2a edició ampliada). Palma: Miquel Font Editor, 1995, p. 350.
- 11 AA. VV. [2003]. *Diccionari del Teatre a les Illes Balears*, Palma/Barcelona: Ed. Lleonard Muntaner – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003, vol. I, p. 196.
- 12 *Foch y Fum*, 23-10 1935, p. 6.
- 13 JANER MANILA, G. [1999]. «Teatre amb objectes». *El Mundo – El Día de Baleares*, 08-02-1999, p. 14.

- 14 COLL TOMÀS, B. [1968]. *I Centenari del Teatre Recreatiu*. Lluçmajor: Ajuntament de Lluçmajor. Fires 1977.
- 15 JANÉ, J. [2001]. *Les arts escèniques a Catalunya*. Barcelona: Cercle de Lectors – Galàxia Gutenberg, 2001, p. 56.
- 16 Entrevista a Gabriel Janer Manila, 19-09-2017. Arxiu sonor / Antoni Masegosa Monserrat.
- 17 NADAL, A. [1989]. «Bibliografia de Teatre Mallorquí (1947-1989)». *Estudis Balearics*, núm. 35. Palma: Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear, 1989, p. 67-79.
- 18 «Jaume Vidal Alcover (1923-1991)». Palma, *Estudis Balearics*, núm. 46. Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear, 1993.
- 19 CORBERÓ, S. [1974]. «Un notable festival de títeres». *Hoja del Lunes*, 15-04-1974, p. 38.
- 20 AA. VV. «Breu història dels programes en català de RTVE». RTVE Barcelona, 1980.
- 21 www.Blocs.mesvilaweb.cat/balutxo
- 22 BATABAT (Productora Audiovisual). *Titelles. Artistes i companyies*. [2010]. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació.
- 23 CARDELL SANTANDREU, M. [2000]. «Quaderns de Fum Major» (secció). *Lluçmajor de Pinte en Ample*. Lluçmajor: Obra Cultural Balear de Lluçmajor, núm. 212 (juny 2000), p. 16-17.

BIBLIOGRAFIA (NO EXHAUSTIVA)

Nota: He omès, per falta d'espai, molts de llibres específics de titelles. No obstant això, els dos llibres marcats amb asterisc són catàlegs bibliogràfics molt complets.

- AA. VV.[2003]. *Diccionari del Teatre a les Illes Balears*. Palma/Barcelona: Lleonard Muntaner – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003, vol. I.
- AA. VV. [2006]. *Diccionari del Teatre a les Illes Balears*, Palma/Barcelona: Lleonard Muntaner – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, vol. II.
- AA. VV. [1979]. *Mallorca Teatre*. Palma: Caixa d'Estalvis de les Balears «Sa Nostra», 1979.
- ALCARAZ VICH, M. [2015]. «Un centre de documentació, recerca i exposició permanent de teresetes a Lluçmajor, per què no?» *Lluçmajor de Pinte en Ample*, núm. 381, novembre 2015, p. 36 -37.
- ALLEGRI L. i BAMBOZZI, M. [2012]. *Il mondo delle figure. Burattini, marionette, pupi, ombre*. Roma: Carocci, 2012.
- ALZAMORA, S. [1998]. *Gabriel Janer Manila. L'escriptura del foc*. Palma: Lleonard Muntaner, 1998.
- *CASADO GARRETAS, A. «Catálogo bibliográfico de títeres en España», a LLORET ESQUERDO, J. i altres [1999]. *Documenta Títeres 1*, Alacant: CAM i Ajuntament d'Alacant. Festitíteres 99.
- COLL TOMÀS, B. [1968]. *I Centenari del Teatre Recreatiu*. Lluçmajor: Ajuntament de Lluçmajor, 1977.
- ESTUDIS BALEÀRICS [1993]. «Jaume Vidal Alcover (1923-1991)». *Estudis Balearics*, núm. 46. Palma: Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear, 1993.
- FÀBREGAS, X. [1978]. *Història del teatre català*. Barcelona: Millà, 1978.
- FAIDELLA, J. [1987]. *Antoni Faidella Colea, creador dels Titelles Els Tres Tranquil·ls*. Lluçmajor: Ajuntament de Lluçmajor, 1987.
- FAIDELLA, J. [2006]. *Cent anys del Pericu*. Palma: Moll, 2006.
- GARCÍA MUNAR, P.J. [2017]. *Salvem sa Dragonera. Història dels ecologismes a Mallorca*. Palma: Illa (Mar de Fons), 2017.
- GÓMEZ, J. [1974]. «Un art popular. El teatre de teresetes». *Lluc* (juny 1974), p. 18-20.
- *Guix* núm. 300. [2003]. *La didàctica als museus*. Barcelona: Graó, 2003.
- JANÉ, J. [2001]. *Les arts escèniques a Catalunya*. Barcelona: Cercle de Lectors – Galàxia Gutenberg, 2001.
- JANER MANILA, G. [1989]. *Arlequí. El titella que tenia els cabells blaus*. Barcelona: La Galera. (Els Grumets de La Galera), 1998.

- JANER MANILA, G. [1979]. «El teatre infantil a Mallorca (Apunts per a la Història)». *Lluc*, núm. 687 (setembre-octubre 1979), p. 3-8.
- JANER MANILA, G. [1990]. *Fuentes orales y educación*. Barcelona: Pirene, 1990.
- JANER MANILA, G. [2016]. *Ha nevat sobre Yesterday*. Barcelona: Edicions 62, 2016.
- JANER MANILA, G. [1996]. *Màgia i misteri de les Rondalles*. Palma: Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear, 1996.
- L'AVI i altres [2014]. ¡Pasen y vean! Del guiñol al cine. Barcelona: Amaníaco Ediciones, 2014.
- LLABRÉS, P. [1979]. «De Drac-Mans a Binixiflat. Conversa amb en Biel Porcel». *Lluc*, núm. 687 (setembre-octubre 1979), p. 17.
- MARTÍN, J.A. [1998]. *El teatre de titelles a Catalunya. Aproximació i diccionari històric*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Biblioteca Serra d'Or, 1998.
- MESTRE, T. [1979]. «Quants d'estornells fan un esbart?» *Lluc*, núm. 687 (setembre-octubre 1979), p. 14-16.
- MIRALLES, J. [1995]. *Un poble, un temps*. (2a edició ampliada). Palma: Miquel Font Editor, 1995.
- NADAL, A. [1989]. «Bibliografia de Teatre Mallorquí (1947-1989)». *Estudis Baleàrics*, núm. 35. Palma: Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear, 1989, p. 67-79.
- NADAL, A. [2017]. «El teatre de titelles a les Balears en els segles XIX i XX». *Teatre. Circ. Titelles. Quinze estudis d'Història de les Arts Escèniques*. Palma: Documenta Balear – Menjavers, 1997, p. 61-79.
- NADAL, A. [2002]. *El teatre mallorquí del segle XX*. Palma: Documenta Balear, 2002.
- NADAL, A. [1998]. *Teatre modern a Mallorca*. Palma/Barcelona: UIB – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.
- PARLAMENT DE LES ILLES BALEARS. [2002]. *Llei de cultura popular i tradicional de les Illes Balears*. Palma: Govern de les Illes Balears. Conselleria de Cultura.
- ROTGER, F. [1989]. *Cens de grups teatrals*. Palma: Direcció General de Cultura. Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear, 1989.
- RTVE [1980]. *Breu història dels programes en català a rtve*. Barcelona, RTVE, 1980.
- *Títore núm. 26. [1982]. *Bibliografía*. Madrid: Boletín de la Unión de Titereros (U.T.) y de la Asociación de Amigos de las Marionetas, agosto 1982.
- TRAPERO LLOBERA, P. [1989]. *Cens d'autors i obres teatrals*. Palma: Direcció General de Cultura. Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear, 1989.

